

Papp Barbara

Dr. Székács István pszichoanalitikus „brigádnaplója”

A pszichoterápia Kádár-kori történetével kapcsolatban gyűjtöttem forrásokat, amikor – a Ferenczi Sándor Egyesület Archívumában¹ – egy látszólag oda nem illő anyagra bukkantam. Dr. Székács István pszichoanalitikus személyi fondjából egy piros műbőr kötésű, aranybetűs *Brigádnapló* feliratú kötet került elő. A benne lévő rövid, kézírásos bejegyzések, beragasztott fényképek, újságkivágások és ötletes kis grafikák első pillantásra meggyőzően keltik a brigádnapló illúzióját. A látszat azonban csal: ha figyelmesebben lapozzuk a kötetet, kiderül, hogy valójában tanítványok születésnapjára ajándékról, „Székács tanár úrnak” szóló, kedves meglepetésről van szó. A kötet egy sajátos közegről, a pszichoanalitikus szeminárium tagjainak életéről ad képet. Efféle brigád sohasem létezett. Amit találtam, az egy fikatív brigád naplója az 1980-as évek második feléből, valóságos szereplőkkel és komoly szakmai tevékenységgel a háttérben, születésnapjára ajándékként. Kétségtelenül nem mindennapi forrás. Kérdés, hogy mire lehet az ilyen különlegességeket használni történeti szempontból. Két nyomon indultam el. Az egyik a brigádnapló műfaja: mi jellemezte a valódi szocialista brigádnaplókat? A másik dr. Székács István élettörténete volt, majd természetesen a kézirat bejegyzéseit vettem górcső alá. Úgy terveztem, ha végighaladok a *brigádnaplók általánosságban – Székács doktor – Székács-brigádnapló* vonalon, úgy nem csupán egy nagyra becsült mesterről tudhatunk meg többet, hanem a magyarországi pszichoanalízis történetéről és a Kádár-korszak utolsó éveiről is.

A brigádnaplók

A magyarországi szocialista brigádok története – a visszaemlékezők szerint – úgy kezdődött, hogy 1958 végén néhány üzemi munkacapat, brigád² „szocialista brigádként” kezdte megnevezni magát. A következő évben rendezett pártkongresszus tiszteletére versenyt hirdettek ezért a címért.³ A brigádmozgalom csakhamar erőre kapott, annak csúcspontján, 1978-ban pedig csaknem 135.000 szocialista brigád működött Magyarországon.⁴ Jelszavuk – szocialista módon dolgozni, tanulni, élni⁵ – azt jelezte, hogy nem csupán a munka frontján vártak el teljesítményt az alkalmazottaktól. Kíváncsimmá vált, hogy a munkavállaló az élet minden egyéb területén is – legyen az a szórakozás vagy a családi élet – szocialista munkához méltó módon viselkedjen, láthatóvá téve a szocializmus iránti elköteleződését. Ennek dokumentálására, illetve ellenőrzésére mi sem bizonyult jobb eszköznek, mint a brigádnapló, melynek funkciója ettől kezdve módosult: nem kizárólag és nem elsősorban a munkaeredmények és vállalások rögzítése történt a naplókban, hanem – szó szerint – színes beszámolókat jegyeztek fel bennük. A munkán és a mun-

¹ Ezúton is köszönöm a Ferenczi Sándor Egyesületnek a lehetőséget.

² A szó az olasz *brigata*-ból, az pedig az ismeretlen eredetű *briga* (viszály, harc) főnévből származik. Lásd: *Brigád*. In: TÓTFALUSI é. n.

³ BÉKI – ZÉTÉNYI 1977. 53.

⁴ TÓTH 2007. 80.

⁵ A szocialista brigádokra vonatkozóan lásd: TÓTH 2003. 93–97.

kahelyi eseményeken túl a korábbinál sokkal nagyobb szerepet kaptak a politikai jellegű megnyilvánulások (elsősorban különböző évfordulók, például november 7. kapcsán),⁶ és megjelentek az addig a magánélet körébe sorolt – legalábbis a brigáddokumentumokban korábban számon nem tartott – események, tervek és feladatok. A továbbtanulás, az aktuális tanulmányokról való beszámolók talán még a munkahelyet érintő kérdések közé sorolhatók, de ennél jóval intimebb témák is előkerültek. A brigádnaplók a magánélet olyan eseményeiről is számot adtak, amelyek csak közvetett módon kapcsolódtak a gazdasági tevékenységhez, a termeléshez, ám ennek ellenére elvárás vagy legalábbis kíváncsi volt a szerepeltetésük. Ennek a kíváncsinnak két funkciója volt: egyrészt a munkahelyi kisközösségek tagjainak minél intenzívebb összekovácsolása a teljesítmény növelése érdekében, másrészt a brigádtagok magánéletének ellenőrzése, lehetőleg a nagyközönség számára kevésbé feltűnő módon. Természetesen továbbra sem maradtak ki a naplóból a munkával, munkaversennyel, teljesítménnyel, a vállalat működésével kapcsolatos beszámolók, a munkát, illetve társadalmi célokat érintő egyéni és közösségi vállalások sem. Minden brigád saját maga döntött a terveiről, a céljairól – ez lehetett a kisebb selejtszám, a kevesebb késés, de akár az is, hogy hétfőnként kezdje mindenki józanul a munkát.⁷ Már ebből az apróságból láthatjuk, hogy a brigádnaplóknak mindig sajátos, önálló arculata volt, mindamellett, hogy nagyon hasonlítottak egymásra.

Az ideálisnak tekintett brigádnaplóban tehát szerepeltek az olyan események is, mint az egyes tagok házassága, gyermekek születése, házépítés vagy éppen a lakás beázása. A közösség nem csupán lajstromozta a történeteket, hanem igyekezett cselekvő szerepben feltűnni azokkal kapcsolatban. Az örömteli családi eseményt általában brigádlátogatás követte – némi ajándékkal az ünnepeltnek. A segítségre szorulóknak pedig közösen igyekeztek segíteni, az egykori kalácsa-hagyományokat felelevenítve, azonban már szocialista szemlélettel, de legalábbis szocialista retorikával, melynek természetesen a brigádnaplóban is meg kellett jelennie. Egyes brigádokban valóban jól működött ez a közösségi rendszer, ahol a tagok egymás barátai, szolidáris támogatói voltak, és szívesen múltatták az időt kollégáikkal szabadidejükben is, később szép emlékként őrizve ezeket az együttléteket, különös tekintettel a közös ünneplésekre, a fehér asztal melletti találkozásokra. Bizonyos csoporttagok óhatatlanul szorosabb kört alkottak, esetleg családi kapcsolatba is kerültek egyes kollégákkal, annak minden kötelékével és esetleges buktatóival. Néha kvázi családi közösség is létrejött a brigádban: előfordult, hogy közösen patronálták – mintha nagynénicsoport lennének – egy gyermekotthon kis lakóját, meglátogatták, ajándékokat vásároltak neki, olykor elvitték magukkal. (Ez persze legtöbbször nem, vagy csak egy ideig hozta az elvárt eredményt: a gyerekek ugyan hálások voltak az extra figyelemért, de előbb-utóbb szembesülniük kellett azzal, hogy ezek nem valódi kapcsolatok, csak a brigád érdekében tett, elvárt és a brigádnaplóba megfelelő dokumentációval vezetett vállalások voltak, melyek nem kísérték el a patronáltakat a felnőttkorig.⁸)

6 A „Nagy Októberi Szocialista Forradalmat” a korabeli narratíva a 20. század legjelentősebb eseményének tekintette. VASS – HALAY – VÉSZI 1977. 5.

7 A szocialista brigádok naplói munkánk, társadalmunk haladásának mutatói és ösztönzői. *Vas Népe*, 1971. július 30. 3.

8 *Brigád blues*. Dokumentumfilm. 2005. <https://www.youtube.com/watch?v=x6dAJltWDOk> [2021.06.28.]. A dokumentumfilmben egykori érintettek – patronálók és patronáltak – beszélnek élményeikről.

A szocialista brigád tagjainak a családi életükre fordított idő mellett illendő volt a szabadidejüket is szocialista módon alakítaniuk, és elvárás volt a szabadidő egy részének közös eltöltése. Így a brigád tagjai együtt mentek moziba, színházba, hangversenyre vagy éppen kirándulni. A közös programokról szintén beszámoló készült, a szükséges mellékletekkel: bizonyítékszámba illő belépőjegyek, színházi műsorok, esetleg préselt virág a túráról. A brigádnapló egyébként is akkor számított igazán értékesnek a vállalati és pártvezetők, nem utolsósorban a „szocialista brigád” címet odaítélő zsűritagok számára, ha kellően dokumentált és megfelelően illusztrált volt: a különböző eseményeket egy-egy fényképpel, rajzzal, de leggyakrabban kollázssal illusztrálták. Bár ezek mellé általában némi szöveg is került, és az eseménynek vagy a történetnek címe is volt, a képek rendkívüli szerephez jutottak a naplókban. A rendezettség, az ízléses – és az elvárt lelkesedést is bemutató – grafikai megoldások és fényképek mellett még a kézírás minősége is rendkívül sokat számított. Természetesen a kollektíva feljegyzéseit sem lehetett már akármilyen füzetkébe írni – mint hajdanán, a brigádmozgalom kezdetén –, ehelyett a brigádok piros műbőrkötéses, aranybetűkkel címzett köteteket használtak,⁹ de előrenyomtatott sablonú, rendszeres krónikaírást segítő naplókat is árultak.¹⁰

A jó brigádnapló tehát dokumentálta a közösség életét, erősítette a tagok munkásidentitását és összetartozás-érzését, segítette a vezetés és a hatalom értékelését a brigádról. A megfelelően vezetett napló nélkül nem kaphattak elismerést a brigádtagok, bármennyire is színvonalas munkát végeztek különben. A teljesítmény értékelése mellett azonban másféle forrásként is használták a brigádnaplókat a korszakban: egyrészt propagandaanyagként a társadalmi fejlődés, az épülő szocializmus, a jobb életkörülmények bemutatására, másrészt a helytörténet és az üzemtörténet forrásaiként. Az 1960-as évek második felében szóba került egy annotált olvasókönyv elkészítése a különböző forrásokból – a naplók mellett a helyi lapokból, évkönyvekből, beszámolókból, közigazgatási iratokból stb. –, amit lelkes, a helyi viszonyokat jól ismerő levéltárosok rendeztek volna egységbe, de ezek mellett a brigádmozgalom, a munkaversenyek történetét feltáró tanulmányok alapjait is jelenthették volna a brigádnaplók, tehát a feldolgozást is szorgalmazták.¹¹ A Magyar Történelmi Társulat 1967-ben üzemtörténeti szakosztályt alakított, amely fő feladatának a kutatók elméleti és módszertani vezetését tekintette. 1979-ben megjelent kötetük (*Az üzemtörténet-írás kérdései*) módszertani útmutatóként, kézikönyvként szolgált, és számos további kiadvány szerkesztésében, lektorálásában is közreműködtek.¹² A brigádok krónikái a tudományos kutatás mellett a hazafias nevelés, a honismereti képzés részeivé is váltak: a Hazafias Népfront és a szakszervezetek szorgalmazták az üzemekben keletkezett források – köztük természetesen elsősorban a brigádnaplók –, vagyis a „haladó múlt” minél szélesebb körben történő megismertetését és a „haladó hagyományok” ápolását,

⁹ A hiánygazdaságban természetesen az is előfordulhatott, hogy nem volt kapható a nevezetes termék, amelyet a krónikaíráshoz készülő brigádtagok szóvá is tettek, a hatóság pedig igyekezett orvosolni a problémát. Válaszok. *Hajdú-Bihari Napló*, 1977. július 12. 4.

¹⁰ TÁNCICS 1976. 66.

¹¹ JÁNOSI 1966; JÁNOSI 1967; HONISMERETI AKADÉMIA 1974; OLTVAI 1975a; OLTVAI 1975b; HULLER 1985.

¹² SZIKOSSY 1982. 6–7.

természetesen a szocialista tábor kívánalmainak megfelelően.¹³ Az arra érdemes naplókat pedig számos kiállításon tekinthette meg a nagyközönség.¹⁴

Azonban nem minden napló volt kiállítási mintapéldány, nem minden brigád volt képes megfelelni a szocialista elvárásoknak a krónikaírást illetően. Paradox módon olykor éppen arra panaszkodtak a munkások, hogy a munkahelyi kötelezettségeik miatt nem sikerült kellően színvonalasra a brigádnaplójuk, ugyanis a fokozott teljesítményelvárás, a jelentős számú túlórák miatt egyszerűen nem maradt energiájuk annak vezetésére: „Hullafáradtak vagyunk, mert ebben a félévben még nem volt szabad hétvégénk. Nincs brigádnapló. Nem tudjuk leadni. Nem is érdekel.”¹⁵ – közölte 1986 októberében egy fásult bányász a brigádnaplót pontozó bizottság egyik tagjával. Tehát társaival éppen a munkahelyi kötelezettségek, a túlhajszolettség miatt nem volt lehetőségük saját munkateljesítményükről beszámolni az elvárt keretek között. Vagyis elmulasztották azt, amit saját érvényesülésük, előrejutásuk érdekében meg kellett volna tenniük – tényleges feladatukon, a bányamunkán kívül. Az efféle elégtelen önérvényesítésre mondták akkoriban: „Volna tehetsége, de rosszul adminisztrálta magát.”¹⁶ Márpedig az „adminisztrációnak” fontos eszköze volt a brigádnapló, szó szerint és szimbolikus értelemben egyaránt, és a fizikai dolgozóknak különösen nagy terhet jelenthetett a krónikás tevékenység, hiszen ez a legkevésbé sem vágott a szakmájukba.¹⁷

A túlságosan elfoglalt munkásoknak még kevésbé maradt idejük a kollégáikkal közösen megélt magánéleti vagy társasági események regisztrálására, illetve egy bizonyos mértékű önkizsákmányoláson túl nem igazán vágytak erre. „Miközben éjt nappallá dolgoztunk a vállalat érdekében (...), nem volt időnk moziba vagy színházba menni, továbbá elfelejtettük beragasztani a könyvvásárlásainkat igazoló blokkokat, sőt, átmenetileg elhanyagoltuk még a brigádnapló vezetését is. Így aztán az értékelésnél kiderült, hogy a hármas jelszóból mi leginkább csak egynek feleltünk meg. Noha szocialista módon dolgoztunk, de nem úgy éltünk és nem úgy tanultunk. Hogy az a?” – panaszkodott meglehetősen indulatosan a Ganz-Mávag egyik alkalmazottja.¹⁸

Korántsem csak a felháborodott Ganz-munkásoknak jelentett nehézséget az elvárt kulturális tevékenységek dokumentálása, illetve az azokon való részvétel. Tulajdonképpen a korszak egészében vissza-visszatérő eleme volt a problémákat feltárni igyekvő újságcikkeknek, de a humoros írásoknak, rajzoknak is a kultúra és a brigádnaplók nem egészen kiegyensúlyozott kapcsolata. „Adjon két színházjegyet. De szép legyen, mert brigádnaplóba lesz”¹⁹ – szólt a vicc, amely talán a legvisszafogottabbak közül való volt a témában. A kor vicclapja, a *Ludas Matyi* számos hasonló szösszenetet jelentetett meg: például egy karikatúra szerint a brigád összeül valamiféle vendéglátóipari egységben a napló körül, és a krónikás felteszi a nagy kérdést: „Mondjatok egy tippet: hol voltunk közösen?”²⁰ Egy

13 BÁNFAI 1970; HONISMERETI AKADÉMIA 1977; BESZÁMOLÓ 1980; Üzemtörténetírás Magyarországon: A munkásokhoz kell szólnia. *Népszava*, 1984. július 31. 7.

14 Brigádnapló-kiállítások. *Hajdú-Bihari Napló*, 1967. szeptember 24. 1.

15 Hatvanezer forintos vetélkedő. *Népszava*, 1986. október 29. 7.

16 *Adminisztrál*. In: MNÉSZ. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/adminisztral-1C22A/> [2021.12.09.].

17 TÓTH 2007. 18.

18 MÓNUS 1984. 14.

19 Szilánkok: Közönségszervező. *Ludas Matyi*, 1987. december 23. 10.

20 Brigádnapló. *Ludas Matyi*, 1976. augusztus 26. 4.

másik karikatúrán pedig a csapat abban egyezik meg, hogy inkább a *Lohengrint* vezetik be a naplóba közös programként, mint a *Víg özvegyet*.²¹ A kulturális brigádnapló ebben az értelmezésben úgy fest, hogy „*Ez elment színházba, ez hangversenyre, ez múzeumba, ez könyvtárba, ez az ici-pici pedig az egészet beírta a brigádnaplóba!*”²²

Ezek a kulturális területet érintő problémák nem csupán a vicc kategóriájában kaptak helyet, bár a valós elemek olykor hasonlóan mulatságosnak tűnhettek. Így az a kollektíva, amely ismerősök használt színházjegyeit kunyerálta el művelődésük bizonyítékeként, vagy a másik, amelynek tagjai mozibérletet vettek, és hogy el ne keveredjen, azonnal – tehát felhasználás nélkül – beleragasztották a brigádnaplóba – mindegyik sajtóságos színfolt és jelenség.²³ Azt, hogy ezek az események nem csupán elszórtan fordultak elő és nem csupán anekdoták voltak, az üzemlátogató újságírókon és felettes szerveken kívül a másik oldal, vagyis a kulturális élet szereplői, az előadóművészek is tanúsíthatták. Sinkó László elbeszélése szerint a Nemzetiben fantom-nézőkként emlegették azokat az üres széksorokat, amelyekre ugyan minden jegyet eladtak, de az azt felvásárló brigádok inkább lemondtak erről a szórakozási lehetőségről. A színészek lelkesedését természetesen jelentős mértékben csökkentették a sokat ígérő – hiszen minden jegy elkelt! – eladási mutatók ellenére tapasztaltak. „*Ők teljesítették a kultúrnormát! Kinézel előadás előtt a függönyön, és üres sorokat látsz*” – háborgott Sinkó.²⁴ Egy másik kiváló színművész, Horváth Teri hasonlóképpen megelégedhetett a látszatprogramokat: ő például az egyik brigád-művész találkozó végén, amikor a brigádnaplók előtte sorjáztak, hogy kézjeggyével lássa el őket (aláírásával bizonyítva a „kulturális vállalás” sikerességét), megkérdezte az előtte álló brigádtagtól, hogy jelen van-e még valaki a brigádból, és mivel nemleges választ kapott, nem volt hajlandó a napló aláírására.²⁵

De nem csupán a „magas kultúra” kérdése került elő, hanem általánosságban a közösségi programok teljesítése is gyakran nehézséget okozott. Kétségtelenül voltak azonban olyan brigádok, amelynek tagjai élvezték egymás társaságát, sokat jelentettek számukra a kollégákkal szervezett programok, akár a brigádnapló kidíszítése is.²⁶ Ez azonban korántsem volt általános.²⁷ „*Hiába utáljuk egymást, muszáj egy kirándulást beírnunk a brigádnaplóba!*” – sóhajtott fel a vicclap által ábrázolt brigádtag,²⁸ és valószínűleg sokan éreztek hasonlóan akkoriban. Márpedig a vállalásokat, értve ezalatt a munkahelyi kötelezettségeket, a szűkebb környezetet és a személyes fejlődést, kötelező volt teljesíteni, hiszen ez alapján értékelték a brigádok eredményességét. Egy 1974-es szabályozás szerint a szocialista brigád bronz fokozatának eléréséhez az általános műveltség és szakmai felkészültség növelésén túl szükséges volt, hogy a 40 év alatti brigádtagok legalább általános iskolai bizonyítványt szerezzenek, valamint hogy félévente egyszer közös kulturális rendezvényen vegyen részt a brigád. Az ezüst fokozat eléréséhez mindezekon kívül még egy, az arany fokozathoz még két rendezvényt, utóbbihoz állami oktatásban vagy ismeretterjesztő előadáson való

21 Brigádnapló. *Ludas Matyi*, 1976. február 5. 6.

22 Kulturális brigádnapló. *Ludas Matyi*, 1976. november 18. 15.

23 SÁRMÁNDI 1979. 20.

24 SINKÓ 2001. 213.

25 Brigádnapló, aláírás nélkül. *Kisalföld*, 1977. szeptember 3. 11.

26 BARTHA 2011. 33.

27 Illetve kérdés az is, hogy a jól működő munkasközösségek növelték-e az állampártnak és eszméinek népszerűségét, vagy inkább a „mi” és az „ők” (a hatalom) szembenállást erősítették az emberek tudatában. BARTHA 2009. 188.

28 Vasárnap. *Ludas Matyi*, 1981. november 19. 3.

részvételt írtak elő.²⁹ Az értékelést újabb és újabb előírásokkal igyekeztek objektívabbá tenni, és pontoszták a teljesítményt: meghatározott pontot ért a könyvtár-, színház- és mozilátogatás, a vetélkedőn vagy sporteseményen való részvétel, a könyvvásárlás.³⁰ Némelyik program kimondottan értékesnek számított: érdemes volt véradáson részt venni, hiszen az tíz pontot ért³¹ (jóval többet, mint a kulturális vállalások), de illett például ellátogatni a Fiumei úti temető Munkásmozgalmi Panteonjába is, amelyért emléklap járt.³²

Mindenesetre szinte az első szocialista brigád megszületésétől a rendszerváltásig vissza-visszatérő eleme volt a brigádnaplókról szóló diskurzusoknak a *formalizmus* kifejezés, ami a külsőségek túlzott hangsúlyozását jelentette a tartalom hiányosságai mellett: lásd a használt színházi jegyeket kunyeráló – és azokat buzgón a brigádnaplóba ragasztó – munkahelyi közösségeket, amelyek ezzel letudták kulturális vállalásaikat, vagy éppen a színes képkivágásokkal és rajzocskákkal illusztrált, de tulajdonképpen semmitmondó krónikákat. Egyes korabeli elemzők úgy vélték, hogy tökéletesen felesleges a brigádnaplók vezetése, hiszen az ezek bejegyzései alapján mondott ítélet akaratlanul is a formalizmusnak kedvez – de ez a túlzottan kritikusnak minősített vélekedés sohasem vált uralkodóvá.³³ Az a kérdés viszont felmerült, hogy miért értékeli ugyanolyan súllyal a brigádnapló bejegyzéseinek mennyiségét és dekoráltságát, mint a munkateljesítményt. „*S egyáltalán helyes-e, hogy egy dolgozó kollektíva »minőségét« az döntse el, milyen és hány üzemén kívüli névnapról, sörözésről tudnak beszámolni – még ha a szocialista kollektív eszményhez a közösség tagjainak személyes jó kapcsolata is hozzátartozik?*”³⁴ Tehát az öncélúságot (csak a brigádnapló kedvéért történő vállalásokat), a „kozmetikázást”, valamint a megfelelő arányok és mértékek alkalmazását kifogásolták a brigádnaplók vezetésében, de összességében hasznos és értékes jelenségnek ítélték a kollektív krónikáírást. Így hát javaslatok készültek a formalizmus visszaszorítására. Egyes üzemekben behívták a brigádvezetőket, akiknek minden (anonimizált) bejegyzést értékelniük kellett tartalmi szempontból. A formai jegyek elsőprő győzelme és bizonyos feljegyzések semmitmondósága meglepte a kis közösségek első embereit.³⁵ Szintén szemléletbeli váltást javasoltak annak a brigádnak az esetében, amely nem vette fel az egyedülálló anyát tagjai közé, ugyanis a sokgyerekes asszony nem tudott minden közös rendezvényre eljárni.³⁶ Hasonló tanácsok ugyan elhangzottak, a brigádnapló-vezetési gyakorlat javítása a közéleti diskurzus része maradt, de úgy tűnik, a formalizmussal az egész korszakban nem sikerült megbirkózni. Maguk a szereplők, vagyis a krónikások és olvasóik is érezték, tudták, hogy kettős nyelvet használnak: a hétköznapiok nyelvét („*A brigádvezető súlyos beteg. Munkája nagyon hiányzik, ha nem kapnak sürgősen új munkaerőt, félé, hogy valamennyien megbetegszenek a túleröltetéstől.*”³⁷) – és a brigádnaplóba illőt („*Kedves brigádvezetőnk átmeneti gyengélkedése nem okoz fennakadást a munkában. Vállat vállnak vetve helyettesítjük őt.*”³⁸). Ez a kettősség – a csodálatosan részletes, színes brigádnaplók és

29 Gyári művelődés fényben és árnyékban. *Magyar Ifjúság*, 1975. november 14. 16–17.

30 SÁRMÁNDI 1979. 20.

31 Vizsgáznak a vérellátók. *Vas Népe*, 1992. január 23. 6.

32 TARNÓI 1990. 71.

33 NAGY 1986. 22.

34 MIHÁLY 1972. 83.

35 Munkaverseny, tanulságokkal. *Magyar Nemzet*, 1978. június 23. 7.

36 Nem kirakatbabák. *Vas Népe*, 1964. július 11. 3.

37 JÓKAI 1992.

38 JÓKAI 1992.

a mögöttük sejthető hamisítások, áltörténetek, torzók – jól mutatják a szocialista rendszer bizonyos sajátosságait: a tervgazdálkodás és munkaversenyek követelményét és álságosságát, a kirakatéleteket, a fennen hangoztatott jelszavak komolytalanságát (legalábbis a szereplők jelentős részénél). Ugyanakkor egy ilyen brigádnapló, bármennyire is kitűnő forrást jelent a brigád élete szempontjából, mégsem vagy csak korlátozottan elemezhető megfelelő háttérismeretek nélkül: a lelkes beszámolók, a színes fényképek és a gondosan összeállított kollázsok semmiképpen nem jelenthetik „az igazat, csakis az igazat”, hiszen minden itt látható írás és kép előzetes koncepció, beállítás, értelmezés és válogatás eredménye, így ennek tudatában szabad kezelni, értékelni. De tulajdonképpen ez az összes írásos és képi forrásra elmondható.³⁹

Dr. Székács (Schönberger) István

Dr. Székács István 1907. november 27-én Schönberger István néven született Budapesten, asszimiláns zsidó családban. Apja, dr. Schönberger Gyula körzeti orvos volt a főváros külső részének számító Rottenbiller utcában. Híres volt mélységes humanizmusáról, róla még kollégái sem tudtak rosszat mondani.⁴⁰ Az apa barátai közé tartozott Freud konziliáriusa, Lévy Lajos, orvos–pszichoanalitikus⁴¹ – így talán természetes, hogy Székács gyermekkorától orvos akart lenni: már háromévesen „dr. Schönberger Pista”-ként mutatkozott be.⁴² A szülők nagy figyelmet fordítottak „Pista” és öccse, Feri neveltetésére: német nevelőnő foglalkozott velük, természetes volt a művészeti oktatás, elhalmozták őket könyvekkel, és iskoláikat is nagy gonddal választották, emellett gyermekeiknek stabil érzelmi háttérrel is biztosítottak. Schönberger István 1925-ben érettségizett jeles eredménnyel a VII. kerületi Állami Madách Gimnáziumban.⁴³

Az egyetemet, apja közbenjárásával, Budapesten végezte. Bár jeles tanuló volt, a numerus clausus következtében akkoriban zsidóként alig juthatott be valaki a budapesti orvoskarra. Származása meghatározóvá vált karrierjében: az egyetemen zsidópogromot is átélt (verést kapott), akadémiai pályára nem számíthatott, bármilyen tehetséges volt is a biokémiában. Fel kellett mérnie, hogy bár évekig dolgozott díjtalan gyakornokként és közben a szakorvosi képesítést is megszerezte, fizetett álláshoz nem juthat. Mestere, Hári Pál professzor halála után pedig erre vonatkozó maradék reményét is feladta.⁴⁴ Kisebbségi magánlaboratórium működtetésével próbálkozott, de ez nem jelentett számára elég kihívást. A pszichoanalízis jóval izgalmasabbnak tűnt, több lehetőséget kínált a kreatív munkára, emellett rendkívüli diagnosztikai érzékét is kamatoztathatta.

Bár az új szakterületet ekkor még sokan komolytalannak vagy éppen bűnös dolognak tartották, egyúttal rendkívüli népszerűségnek örvendett Magyarországon. Schönberger

³⁹ A válogatás (mit ábrázolok, mire fókuszálok?) és az elbeszélésmód (hogyan jelenítem meg?) ugyanis kulcsfontosságú a történeti munkákban: THOMPSON 2004. 120–128. A képi források hitelességéről és korlátairól lásd ELEK 2018. 5–17.

⁴⁰ FSE Arch. SZI-I.1.10/10. Schönberger Gyula halála (újságkivágat).

⁴¹ MAGYAR É. N.: Lévy Lajos. <http://ferenczisandor.hu/wp-content/uploads/2018/10/Levy-Lajos.pdf> [2021.07.01.].

⁴² SZÉKÁCS 2007. 64.

⁴³ FSE Arch. SZI-I.1.1/1. Érettségi bizonyítvány, 1925. június 9.

⁴⁴ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 1–4.

doktort vonzotta a logikus, jól felépített elméleti keret, a meggyőző gyakorlati tapasztalatok, ráadásul meg volt győződve arról – és a tudomány később igazolta vélekedését –, hogy a természettudomány, a neurológia és a pszichoanalízis egyáltalán nem állnak ellentétben egymással.⁴⁵

Második szakterületként tehát a pszichoanalízist választotta. Személyes analízisét az etnológus Róheim Gézánál végezte, de nem ismert, miért éppen őt választotta. Schönberger István egyes nyilatkozatai szerint ismerős orvosok javasolták neki Róheimet,⁴⁶ míg máskor azt állította, hogy első felesége, Dénes Anna járt Róheimhez analízisre és ő ajánlotta.⁴⁷ Róheim mellett sokat jelentett számára a szintén laikus – vagyis nem orvos – analitikus, Kovács Vilma, akihez elméleti szemináriumra járt. Schönberger doktor 1938-ban a párizsi analitikus konferencián mutatkozott be „a klubban”, vagyis a nemzetközi szakmai közösségben. Descartes álmait elemezte, méghozzá olyan nagy sikerrel, hogy a neves analitikus (és szakmai újító), Melanie Klein is gratulált neki.⁴⁸ A tehetséges orvost ezután tagjává fogadta a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület, ettől kezdve önálló praxist folytathatott. A fizető betegek mellett – a korszakban elfogadott gyakorlat szerint és kollégáihoz hasonlóan – ingyen is vállalt betegeket, hogy a szegényebbek is hozzájuthassanak a pszichoterápiás segítséghez.⁴⁹ Ez az időszak azonban már korántsem tartozott a „boldog békeidőkhöz”. A zsidótörvények hatására, az egyre fenyegetőbb európai politikai helyzet következtében számos magyar pszichoanalitikus az emigrációt választotta, és többségük új hazájukban rendkívüli elismertségre tett szert, nemzetközi tekintélyt szerzett.⁵⁰

Schönberger István azonban itthon maradt és nem adta fel: a háború alatt a „férfiasan kitartani” vált mottójává. Nála lehetett úgynevezett „zs-vitaminhoz” (zs=zsido) jutni, vagyis kellő életerőhöz a túléléshez.⁵¹ A „gyógyszeradagolás” sikeresnek bizonyult. Számos kollégája és rokona odaveszett az üldözések során, ő viszont kész volt újraindítani az életet abban az új világban, melyet számára a felszabadulás hozott magával. 1945 októberében kiképző analitikussá nevezték ki,⁵² előadása 1947-ben nemzetközi konferencián szerepelt, ugyanakkor egyre fontosabbá vált számára az orvosszakma helyzete, az egészségpolitika is. A két világháború között az orvostársadalomban különösen erősen hatottak a szélső-jobboldali eszmék, így a háború után alakuló igazolóbizottságok és az orvosszakszervezet is igyekeztek visszaszorítani a korábban szélsőséges eszméket hangoztató és embertelenül viselkedő orvosok befolyását, és ebben részt vállalt Schönberger doktor is.⁵³ Az orvosszakszervezet után a Magyar Tudományos Akadémia Biokémiai Intézetébe került osztályvezetőként. Ekkoriban magyarosította a nevét Székácsra. Beosztottaival azonban nem igazán

⁴⁵ Lásd: SZÉKÁCS 1991; PETŐ 2011.

⁴⁶ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 9.

⁴⁷ HADAS 1995. 20.

⁴⁸ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 20–21. Az előadás írott változata meg is jelent a kor legnevesebb nemzetközi analitikus folyóiratában. A dream of Descartes. *International Journal of Psycho-Analysis* 20. (1939):43–57.

⁴⁹ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 48.

⁵⁰ MÉSZÁROS 2008. 123–157.

⁵¹ HADAS 1995. 34.

⁵² FSE Arch. SZI-I.1.1/70. Kertészné Rotter Lilián egy 1945. október 8-án keltezett levelezőlapra értesíti: „Kedves Kolléga Úr! Az okt. 7-én tartott tanulmányi gyűlés Önt kiképző analízisek végzésére felhatalmazta. Szív. üdv. Dr. Kertészné.”

⁵³ FSE Arch. SZI-I.1/68. A Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete felkérése, 1945. május 22.

találta meg a közös hangot, így csakhamar a szervezeten belül egy másik laborban kutatott tovább.⁵⁴

Már jóval a második világháború előtt kommunistának tartotta magát: 13 évesen, olvasmányélményei hatására alakult ki benne, hogy ez a helyes meggyőződés,⁵⁵ bár ebben gyaníthatóan közrejátszottak a fehérterror zsidóverései is. Szülei ugyan nem értettek vele egyet – apja komolytalan társaságnak tartotta a Tanácsköztársaság embereit⁵⁶ –, de nem korlátozták. 1945-ben belépett a kommunista pártba és ennek szellemében dolgozott. Ez a tette bizonyos szempontból gúzsba kötötte: a pszichiátriai–pszichoterápiás központnak számító, egyesült államokbeli Menninger Foundation állást ajánlott neki, ám kommunistasága miatt a hatóságok megtagadták tőle a beutazást.⁵⁷ Az új rendszer sem volt túl kegyes hozzá. Az 1947-es nemzetközi analitikus konferenciára őt nem engedték kiutazni, így az előadását egy angol kolléga olvasta fel.⁵⁸ Prezentációja sikert aratott, 1948-ban megjelent, de Székácsot 1949-ben névtelenül (a „pszichoanalitikus kollektíva” aláírással) feljelentették, hogy publikációját nyugati hatalmaknak adta át.⁵⁹ Pszichoanalitikus kollektíva ekkor már hivatalosan nem létezett (tehát a feljelentők kiléte tulajdonképpen tisztázatlan), hiszen – mint a többi egyesületet, civil szervezetet – feloszlatták a Magyar Pszichoanalitikai Egyesületet is, a pszichoanalízis a fordulat évétől kezdve burzsoá áltudománynak minősült.⁶⁰ Székács kollégái közül a fejleményeket látva többen emigráltak, mások pedig a pszichoterapeuta szakma határterületein helyezkedtek el: ideg orvosok, gyógypedagógusok lettek. Természetesen Székács sem számíthatott pszichoanalitikus karrierre, így visszatért korábbi foglalkozásához.

Azonban a rendszernek ez az áldozat sem volt elég. Székács István később emlegette, hogy kommunista meggyőződéséből nem terapeutája, Róheim gyógyította ki, hanem maga a kommunizmus.⁶¹ 1953 januárjában Bálint István letartóztatása révén keveredett gyanúba: egyrészt ő is szerepelt a Bálint és felesége által megnevezett, rendszeresen összegyűlt ideg orvosok között, másrészt az ekkor „előkerült” Eisenberger-ügy kapcsán. Eisenberger Sámuel Péter Gábornak, az ÁVH vezetőjének mentális zavarban szenvedő bátyja volt, aki az Egyesült Államokban élt. Péter 1949-ben Székácsot kérte fel arra, hogy testvérét hozza haza, ennek érdekében diplomata-útlevéllal is ellátta.⁶² Az Egyesült Államokba utazni 1949-ben, egy évek óta ott élő titokzatos figurát hazakísérni, még hozzá védett körülmények között – ez később, 1953-ban gyanús momentumnak bizonyult az akkor éppen kegyvesztetté vált Péter Gábor és bizalmasa, Bálint István esetében. Nem meglepő, hogy a küldetést végrehajtó orvost az ügy kipattanásának másnapján előzetes letartóztá-

⁵⁴ FSE Arch. SZI-I.2.3/3. Az MTA főtitkárhelyettese és elnöke 1951. május 5-én levélben értesítik, hogy stá tuszhelye meghagyásával az MTA Elektronmikroszkóp Laboratóriumába helyezik át. FSE Arch. SZI-I.2.4/11. Az MTA Biokémiai Intézetében keletkezett, 1955. augusztus 29-i keltezésű párttitkári jellemzés.

⁵⁵ HADAS 1995. 14.

⁵⁶ SZÉKÁCS-SCHÖNBERGER 2007. 84.

⁵⁷ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 47.

⁵⁸ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 53. Hermann Imre, aki nem adott elő, kiutazhatott az eseményre.

⁵⁹ [SZÉKÁCS]-SCHÖNBERGER 1948. A feljelentésről: FSE Arch. SZI-II.3.2 Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 56–58.

⁶⁰ KOVAI 2016. 220–234.

⁶¹ FSE Arch. SZI-II.3.2. Javorniczky István: *Interjú Székács-Schönberger Istvánnal*, 33.

⁶² ÁBTL – 2.1 – 2.1 – VI/61 (V-150306). Vizsgálati dosszié. Dr. Székács István. Feljegyzés, 1953. január 11. 8.

tásba helyezték. Székács lakásán az állambiztonsági akták szerint gyors egymásutánban legalább négyszer végeztek házkutatást. A szokásos lefoglalt tárgyakon kívül – külön meg nem nevezett fényképek, iratok, levelek, feljegyzések; indigó, írógép, fényképezőgép – a Székács megbízhatatlanságára vonatkozó gyanút erősíthette a begyűjtött Kéthly Anna-brosúra, a Szakasits-fénykép, három levél az izraelita hitközségtől, az amerikai repülőjegy és bizonyos „fasiszta újságtermékek”. Az ÁVH különösképpen veszélyesnek találhatta az említett újságtermékeket, mert egy részüket Székács szabadon bocsátása (1953. szeptember 3.) után sem szolgáltatva vissza, de erre a sorsra jutottak többek között a biokémiai feljegyzései, térképek, svéd menlevelek, az amerikai úttal kapcsolatos négy levél és egy dosszié orvosszakszervezeti és pszichoanalitikus levelezés. Székács bírósági meghallgatására nem került sor: ahogy Sztálin halála elhamvasztotta a készülő szovjet orvospereket, úgy Magyarországon is fordulatot hozott. Állambiztonsági kihallgatásán Székács ugyan elismerte az ellene felhozott vádakokat – Eisenberger hazahozatalát, külföldön élő öccsével való kapcsolattartást (szerencséjére a háború alatti angol ügynöki tevékenységéről⁶³ nem tudott semmit), a szovjet- és államellenességet, a titkos együttműködés elárulását⁶⁴ –, később azonban úgy nyilatkozott, hogy mindezt kényszer hatására tette.⁶⁵ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az analitikusok összejöveteleiről és külföldi kapcsolatairól, esetleges cionista terveiről is faggatták, de ennek kisebb jelentőséget tulajdonítottak, mint a Péter Gábort érintő kérdéseknek. Viszont ez volt az a pont, ami miatt a Rákosi-rendszer bukását követően, többszöri kérése ellenére sem rehabilitálták: a hatalom úgy ítélte meg, hogy mivel Székácsot nem „a koncepciós orvosperben” – ahogy ő írja –, hanem a Péter-ügyben vették őrizetbe, nem tartották indokoltnak ügye átminősítését.⁶⁶

Mire Székács István kiszabadult, álláshelyét betöltötték. 1953 októberében helyezték el kutatói munkakörben az Országos Közegészségügyi Intézetben,⁶⁷ ahol többek között influenzakutatásokat folytatott. Munkáját szenvedéllyel és szorgalommal végezte, számos publikációja jelent meg hazai és külföldi lapokban.⁶⁸ 1970-ben, amikor nyugdíjba ment, barátja, Kun Miklós pszichiáter rábeszélésére ismét praxist kezdett. Leginkább orvosok és pszichológusok jártak hozzá, kollégák és barátok ajánlásai révén, és szívesen vállalta a leendő pszichoterapeuták analízisét is. Úgy vélte, hogy egy analitikus kiképzésével tud a legtöbbet segíteni, hiszen így a betegeikre is hat valamilyen módon.

Ekkorra már enyhült a diktatúra, és a pszichoanalízis a „tiltott” kategóriából átkerült a „tűrt” kategóriába. Elkezdődhetett a magyar egyesület újjászervezése, a nemzetközi szervezetbe történő visszaintegrálása is.⁶⁹ A magyar analitikusok 1969-ben vették fel a kapcsolatot az „anyaszervezettel”, a nemzetközi egyesülettel. A Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület (IPA) úgy tekintett a magyar egyesületre, mint egy teljesen új csoportra, holott a korábbi magyar egyesület csaknem egy időben alakult a nemzetközi szervezettel, és az

63 Öccse később papírra vetette visszaemlékezéseit a kalandos időkről: SHELTON 2010.

64 Ezzel kapcsolatban nincs több információ, a vizsgálati anyagban sem fejtették ki bővebben.

65 ÁBTL – 2.1 – 2.1 – VI/61 (V-150306). Vizsgálati dosszié. Dr. Székács István. Összefoglaló, 1963. május 3. 3–4.

66 ÁBTL – 2.1 – 2.1 – VI/61 (V-150306). Vizsgálati dosszié. Dr. Székács István. Jegyzőkönyv, 1963. június 14. 29–30.

67 FSE Arch. SZI-I.2.2/10. Munkakönyv: 1953.10.23. – 1970.12.31. Orsz. Közegészségügyi Intézet.

68 FSE Arch. SZI-I.2.2/10-11. Önéletrajz.

69 Az alábbi adatokat táblázatszerűen közli: MÉSZÁROS 2019. 364.

1960-as évek végén, az 1970-es évek elején a háború előtti tagságból még többen éltek és dolgoztak (többek között Székács István). A tárgyalások eredményeként 1975-ben a magyar csoport tanulmányi csoport (study group) elnevezést nyert, 1983-ban társult tag (provisional society) státuszt kapott, 1989-ben pedig teljes jogú taggá (component society) válhatott. 1989-től ugyanis újra létezhetek civil szervezetek Magyarországon – így ekkor alakulhatott újra hivatalosan, tehát bejegyzett civil szervezetként a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület, ekkortól léphetett fel valódi intézményként külföldön is. Székácsot 1989-es alapító tagként tartják számon,⁷⁰ és tény, hogy az egyesület újjáalakításának időpontjában az analitikusokhoz tartozott, de ezt megelőzően nem volt ilyen egyértelmű a helyzete.

Székács doktor nem vett részt a nemzetközi egyesülettel folytatott tárgyalásokon. Méltatlannak érezte, hogy újrafolyamodjanak a tagságért, hiszen a hőskorban Budapest analitikus központnak számított, a magyar analitikusoknak neve és tekintélye volt világszerte (és ennek később is maradt nyoma).⁷¹ Az egyesület nem azért oszlott fel, mert a tagok kiábrándultak az analitikus gyakorlatból vagy magából a szervezetből, hanem a politikai rendszer nyomására, illetve aktív közreműködésével. A korábbi tagok analitikus identitása megmaradt, még akkor is, ha éppen gyógypedagógiai vagy kutatói munkát végeztek. A diktatúra enyhülésével, mikor már nyíltan lehetett vállalni, hogy analitikus praxist visznek (természetesen csak az állami főállás mellett),⁷² igyekeztek visszaintegrálódni az analitikus közéletbe, a nemzetközi egyesületbe, és ennek érdekében hajlandóak voltak tanulmányi csoportként szerepelni és vizsgázni.

Székács inkább nem vállalkozott erre. Az örökség és a kontinuitás mellett az is fontos szerepet játszott döntésében, hogy az ötfős magyar küldöttség egyik tagjával, dr. Hermann Imrével közismerten rossz viszonyban volt. Ennek a rossz viszonnak az eredetét csak találgatni lehet,⁷³ az érintettek nem szolgáltak érdemi magyarázattal. Emellett Székács úgy vélte, ő nem csupán a pszichoanalízis budapesti iskoláját képviseli, hanem a modern analitikus irányzatokat is, amivel elnyerte Melanie Klein elismerését, és aminek révén állásajánlatot kapott az egyik legnevesebb amerikai klinikára. Bár a praxisból 20 évet kihagyott, így is igyekezett lépést tartani a legújabb nyugati pszichoterápiás irodalommal: „*Megvoltak a kurrens könyvei, nem is tudtam, hogy tudta megszerezni*” – emlékezett egy tanítványa.⁷⁴ Így az a sajátos helyzet állt elő az 1970-es évek második felére, hogy a Székács által szélsőségesen konzervatív freudistának tartott analitikuscsoport előtt újra megnyílni látszott a nemzetközi közélet, míg ő, aki modernistának vallotta magát, egyelőre nem nyert bebocsátást, nem tartozott a hazai analitikusok kötelékébe. Kiképző analízist végzett, szemináriumot tartott a pszichoterapeuta-jelölteknek, de akkoriban úgy tűnt, hogy hivatalosan egyikőjükből sem válhat majd pszichoanalitikus.

Némi idő elteltével – érthető módon – Székács is szeretett volna az IPA fennhatósága alá kerülni, hogy a szakma által elismert és bevett praxist folytathasson. Nem volt egyszerű ezt elérnie. Először 1985-ben a nemzetközi egyesülethez fordult, de ők közölték, hogy mivel Magyarországon már működik az IPA által elismert – ha nem is teljes jogú – analiti-

⁷⁰ FSE Arch. SZI-I.2.7/1. Diploma, 1993. március 25.

⁷¹ Az 1948 és 1989 közötti hazai pszichoterápiás szakmára vonatkozóan lásd HARMATTA 2019. 371–384.

⁷² Harmatta János ezt az időszakot nevezte a „műhelyek korának”. HARMATTA 2019. 373.

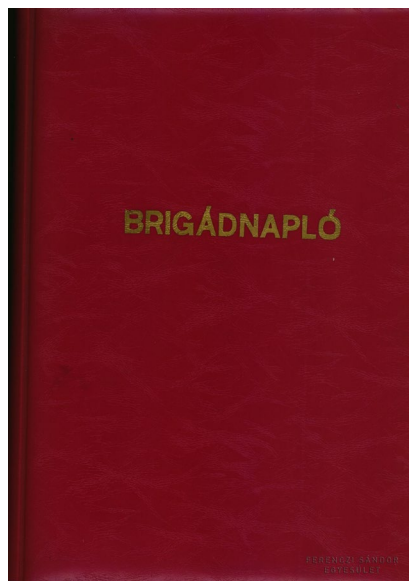
⁷³ PANETH 2013. 22.

⁷⁴ Interjú Göncz Kingával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

kuscsoport, náluk kell jelentkeznie a felvételért, ugyanakkor támogatásukról biztosították őt.⁷⁵ Székács 1985 áprilisában, annak rendje-módja szerint jelentkezett a magyar csoportnál.⁷⁶ Az akkori elnök, Nemes Livia válaszában találkozóra hívta a kérelmezőt, hogy a társaság tagjai jobban megismerhessék őt.⁷⁷ Székácsot elbeszélése szerint ellenséges hangulat fogadta, melynek eredményeként visszavonta a felvételi kérelmét, és újból a nemzetközi egyesülethez kívánt fordulni, hogy állítsák vissza az egykor érvényes tagságát.⁷⁸ Székács Istvánt végül csak 1987. december 12-én értesítette Nemes Livia, hogy az egyesület a tagjai sorába fogadta, de akkor már a hivatalos értesítés alatti következő megjegyzéssel: „Kedves Székács Doktor! Szeretném a magam nevében hozzáfűzni: örülök, hogy ez a kínos huza-vona végre lezárult. Szeretném remélni, hogy kapcsolatunk ezentúl barátságosabb lesz – és igazán örülnék, ha volna olyan terület, ahol együttműködhetnénk.”⁷⁹ 1988 novemberében az új elnök, dr. Vikár György, hasonlóan szívélyes hangnemben a kiképző terapeutának nyilvánításáról értesítette, megjegyezve, ezzel az egyesület csak „több évtizedes ténnyel ismer el és tesz hivatalossá”, és így remélhetőleg végleg elsimulhatnak az ellentétek.⁸⁰

Székács István tanár úr *Brigádnaplója*

A napló egy piros műbőr borítás, A4-es, sima lapú kötet, aranyozott *Brigádnapló* felirattal a külső címlapon⁸¹ – a legelterjedtebb brigádnaplóalap volt az 1980-as években, mindenféle előzetes beosztás nélkül, vagyis szabadon szárnyalhatott a kollektíva fantáziája. A kötet három részből áll: az első a Székács doktor 80. születésnapja alkalmából készített tanítványportrékat tartalmazza, melyek legnagyobb-részt a szocialista brigádnaplóknál már megszokott kollázs technikával készültek. A második részben a Székács 80., illetve 90. születésnapján ünnepségén készült fényképek, a harmadik részben pedig egyéb szakmai találkozások és – elsősorban külföldi analitikusok részvételével lezajlott – összejövetelek fotói láthatók. Az előbbiekből következik, hogy a forrás keletkezési ideje nem egységes. 1987-ben jött létre a napló törzsanyaga, amelyet a „tanár úrnak” szántak születésnapjára ajándék gyanánt. Ez a rész a legfontosabb, hiszen unikális, és tulajdonképpen ezeknek a

1. kép – Dr. Székács István „brigádnaplója”, külső borító

⁷⁵ FSE Arch. SZI-I.2.7/20. Adam Limentani levele Székács Istvánhoz, 1985. március 22.

⁷⁶ FSE Arch. SZI-I.2.7/35. Székács István levele Nemes Liviához, 1985. április 9.

⁷⁷ FSE Arch. SZI-I.2.7/36. Nemes Livia levele Székács Istvánhoz, 1985. szeptember 6.

⁷⁸ FSE Arch. SZI-I.2.7/37-38. Nemes Livia levele Székács Istvánhoz, 1986. április 26.

⁷⁹ FSE Arch. SZI-I.1.1/87. Nemes Livia levele Székács Istvánhoz, 1987. december 12.

⁸⁰ FSE Arch. SZI-I.1.1/88. Vikár György levele Székács Istvánhoz, 1988. november 5.

⁸¹ Örökösei Székács István halála után szakmai könyvtárának jelentős részét, 485 kötetet a Magyar Pszichoanalitikus Egyesületnek, személyes okmányait pedig a Ferenczi Sándor Egyesületnek adományozták. A *Brigádnapló* írásunkban bemutatott kötete a Ferenczi Sándor Egyesület archívumában található (FSE Arch. SZI-IV.3.3/1–69.).

portréknak a bemutatása céljából született a brigádnapló. Az ezt követő két fejezet ugyan szintén értékes, elsősorban a tanítványi körnek, illetve Székács kiterjedt analitikus kapcsolatrendszerének szempontjából, de ezek a fotók később, 1987 és 1997 között kerültek a kötetbe. Ebben a fejezetben a *Brigádnapló* törzsrészét vizsgáljuk.

A naplót egy tanítványi közösség, a Székács-tanítványok hozták létre. Valamennyiüknek Székács volt az analitikusa, aki némi idő elteltével meghívta az arra érdemeseket a lakásán kétéhetente tartott szombati szemináriumára. A közös munka azután – személyes analízisükhöz hasonlóan – évekig folyt. Az elméleti képzésen a pszichoanalízis klasszikusai mellett a modern analitikus irányzat képviselőit is tanulmányozták. Ez korántsem volt egyszerű, hiszen a szakirodalom többsége még nem volt elérhető magyarul, de ez nem zavarta őket: maguk készítettek fordításokat, és nem mindig csupán házi használatra: Otto Kernberg műveit például ők jelentették meg először magyarul.⁸² A tanítványok egy csoportja a kutatómunkában is együttműködött: 1986–1987-ben holokausz-túlélők gyermekeinek speciális problémáit vizsgálták, munkacsoportjuk 40 interjút készített.⁸³ A szemináriumokon az elméleti stúdiumok mellett esetmegbeszélésekre is sor került. Hogy ez nem akármilyen színvonalon történhetett, azt például Szilágyi Júlia elbeszélése jelzi, aki a Székács-szemináriumon tárgyalt egyik esetből írta később a pszichoanalitikus cím elnyeréséhez szükséges vizsgadolgozatát, mellyel elnyerte a legjobb pszichiátriai esetbemutatósoknak járó Gartner-díjat, és egy firenzei pszichoanalitikus konferencián is nagy sikerrel mutatta be a dolgozatát.⁸⁴ Mindezek ellenére a Székács-tanítványok sajátos helyet foglaltak el az 1980-as évek közepén a magyar pszichoanalitikus közéletben: mint láthattuk, mesterüket még éppen nem fogadta be a magyar egyesület (holott képzettségével, hozzáértésével kapcsolatban aligha lehettek kétségek). Az az időszak, amikor a *Brigádnapló* keletkezett, az *elutasítottság időszaka*, vagy ha úgy tetszik: az illegális kora volt – holott a „brigád” már hosszú évek óta működött.

Mindenesetre 1987-ben a „tanár úr” születésnapja adta az ötletet a közös kötet elkészítéséhez. A pszichoanalízis történetében, ahol gyakoriak a karizmatikus mesterek köré szerveződött csoportok, és ahol a kiképző analitikus személye kulcsfontosságú (hiszen a terapeuta a személyiségével gyógyít), nem voltak ismeretlenek a mesterek születésnapjáról megemlékező tanítványi, tisztelői köszöntések. Freud születésnapjáról manapság is világszerte megemlékeznek, és természetesen ez még életében is így történt – József Attila *Amit szivedbe rejtessz* című versét éppen Sigmund Freud 80. születésnapjára írta. A Kádár-korszakban pedig a pszichoanalitikusok ünneplése, illetve a róluk történő megemlékezés – a nagy elődök: Freud, Ferenczi Sándor és a doyen, Hermann Imre születésnapja – jelezte, hogy immár oldódott a rendszernek az analitikus módszerrel kapcsolatos ellenségesége. Tanítványai Székács Istvánt is érdemesnek tartották arra, hogy megünnepeljék. Születésének idejéről komoly „kémtevékenység” révén szereztek tudomást: hála a lakásban tartott szemináriumnak, egyszer alkalom nyílt arra, hogy az elől hagyott személyi igazolványába belepillanthassanak.⁸⁵ Később, a kötet átadásakor bebizonyosodott, hogy megérte olyan sokat dolgozni az ajándékkal: napokig ötletelni, képes újságokat gyűjteni és fotókat vagdosni, rajzolgatni és feliratozni. A „tanár úr” örült az ötletes meglepetésnek

⁸² KERNBERG 1990.

⁸³ LÉNÁRT 2016. 154–161.

⁸⁴ Interjú Szilágyi Juliával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 26. [Kézirat].

⁸⁵ Interjú Pető Katalinnal. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

– a nem szokványos *Festschrift*nek –, de azért nevetve jegyezte meg: „*micsoda személyi kultusz*”.

Miért éppen ilyen, meglehetősen szokatlan kötettel lepték meg Székács Istvánt? – erre a kérdésre többféle választ adhatunk. Egyrészt a Székács-tanítványok egy részének még volt alkalmuk megtapasztalni a brigádmunkát, a naplóvezetést. Ahogy Pető Katalin mesélte:

„Szocialista brigád voltunk, a kerületi Pszichiátriai Gondozóban. A főnővér vezette, és akkor ilyeneket kellett beírni, hogy moziban voltunk, hat személy, vagy kirándulni voltunk. De csináltunk olyat is, mik jutnak most eszembe, nem tudom, ez mennyire érdekes, hogy kifestettük a Gondozót, mert már nem bírtuk nézni, hogy milyen koszos. A rendelőintézet adta a festéket, tehát azt nem nekünk kellett megvenni, de egyébként kifestettük egy hétvégén a Gondozót. Férjek, hozzáértők, ilyenek. És erről kellett ilyen szocialista brigádnaplót vezetni.”⁸⁶

Vagyis a kényszer, az önkéntesnek mondott kényszerűség tűnik fel az elbeszélésből, ahol a krónikás munkát az egészségügyi intézmények „házvezetőnőjére” bízta, akinek ápolási teendői mellett nyilván nem hiányzott ez a nemes feladat. A szocialista brigád, jelen esetben az egészségügyi szakszemélyzet felajánlotta munkaerejét az intézmény tartathatatlan fizikai állapotát orvosolandó, vagyis részlegesen átvett egy részt a fenntartó feladataiból és munkakörétől teljesen idegen munkát végzett, melyhez a rendelőintézet szolgáltatotta az anyagot (amiért illett hálásnak lenni). Az 1980-as években, a szocializmus utolsó évtizedében már korántsem vették olyan komolyan a brigádmozgalmat, a naplóvezetést, mint korábban, bár efféle törekvések továbbra is előfordultak. A piros műbőr borító, az aranyozott felirat, a brigád megnevezés tulajdonképpen önmagában kiemelte a rendszer furcsaságait, olykor groteszkbe hajló működését és színt adott az ünnepi kötetnek. Márpedig Székács István nagyon is megtapasztalta a rendszer sajátosságait, és – nem mellesleg – nem volt híján a humornak sem: életszerető ember volt nem mindennapi humorérzővel. Olykor még a pszichoanalitikus ülésen is mesélt viccet.⁸⁷

Másrészt az is motiválhatta az ötletgazdákat, hogy a Székács-tanítványok helyezte bizonyos mértékben emlékeztetett a szocialista kollektívákéra. Természetesen valódi, Székácsról elnevezett vagy Székács vezetésével működő brigád sohasem létezett. Amikor ezt a lehetőséget a tanítványoknak felvettem, markánsan és felháborodottan kikérték maguknak (amelyből az a tanulság, hogy interjúalanyokkal sohasem szabad viccelődni). Mégis együtt, egy eszméért dolgoztak, és – mint jeleztem – a helyzetük bizonyos szempontból emlékeztetett az illegális kommunista mozgalmak sejtjeire, nevezetesen kétszere-sen is instabil legalitású, de rendkívül stabil identitású csoportról volt szó: tudniillik tagjai ekkor még sem a politikai rendszer szintjén, sem az analitikus közösségben nem voltak teljes jogúak és nem intézményesültek.

Harmadrészt azért is választhatták ezt a formát, mert Székács István nem csupán jó humorral, de kreativitással és a művészetek iránti fogékonysággal is rendelkezett. Legtöbbre a zenét tartotta, kitűnő hallása volt, maga is csaknem zongoristának indult, gyerekkorában édesanyjának dalt szerzett.⁸⁸ A muzsika szeretete végigkísérte életét, és a

⁸⁶ Interjú Pető Katalinnal. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

⁸⁷ MUSZBEK 1999. 162.; FSE Arch. SZI-IV.3.2/3. Doráti Gizi gépelt visszaemlékezése, 2005.

⁸⁸ SZÉKÁCS-SCHÖNBERGER 2007. 62.

rendszeres és szenvedélyes zenehallgatás mellett szakmai szempontból is elemezte az általa különösen kedvelt darabokat. Egyik kedvence Wagner volt,⁸⁹ de sajnos a róla szóló írással már nem készült el. A képzőművészetben szintén otthonosan mozgott; ebben bizonyára második felesége, a szobrász Cathy is közrejátszott. A pszichoanalitikus gyakorlattól eltérően művészeti kérdésekben olykor tanácsokat is adott betegeinek és tanítványainak: művészeket és műalkotásokat ajánlott számukra. Talán azért merészkedett ilyen határátlépésre, mert úgy vélte, ez is hozzátartozik a gyógyításhoz, az élet teljesebbé tételéhez és olykor a tehetség kibontakoztatásához is. Úgy tűnik, kiválóan mérte fel a páciensek állapotát, egyéniségét és igényeit – és valóban rendkívül jól ismerhette a művészeteket. S. Nagy Katalin például nem csupán rajongójává, de szakértőjévé is vált a Székács által javasolt Farkas István festészetének.⁹⁰ Standeisky Éva hasonlóképpen járt Kassák költészetével.⁹¹ Bizonyos szempontból Székács István is művésznak tekinthető, hiszen „[a]z alkotóművészek kiváltsága adatott meg számára, a hosszú életű képzőművészek sorsa: a jelenségek, a természet csendes szemlélete, az érzékszervek állandó készenléti állapota – a hallható, a látható, a tapintható befogadása. Megkínlódnak vele, analizálják, szintetizálják, majd művé formálják. (...) [É]rzékelt, befogadott, szétbontott, analizált, interpretált – és felvállalt, elfogadott.”⁹² Így tehát Székács értékelte az alkotást – a készítők joggal bízhattak benne, hogy az igazán kreatív születésnap *Brigádnapló*t is szívesen fogadja majd.

A 80. születésnapra összeállított *Brigádnapló* műfaját tekintve tulajdonképpen egy születésnap emlékkönyv vagy portrégyűjtemény. A valódi brigádnaplókkal ellentétben ez a kötet nem krónika, idegen tőle a linearitás. Mindössze az efféle naplók által hagyományosan használt technikával, a kollázssal készült portrék következnek egymás után – összesen huszonnégy darab – az illető aláírásával. Ünnepi kötetnek meglehetősen szokatlan egy ilyen gyűjtemény, még akkor is, ha eltekintünk a brigádnaplóháttértől. A neves professzoroknak és egyéb mestereknek készített tisztelegő kötetek általában a hálás tanítványok tanulmányait tartalmazzák. Itt nincs szó „mestermunkáról”, annak bizonyításáról, hogy a tanítvány milyen sokat tanult tudós oktatójától.

Illetve bizonyos szempontból mégis. A pszichoterapeutának készülők első feladata a saját élményű pszichoterápia megkezdése, esetünkben a pszichoanalízis. Az analitikus közösségben a szavaknak kiemelt szerepe van, hiszen a tudatosítás, a verbalizálás, a terapeuta részéről pedig az értelmezés gyógyító hatással bír. Itt, ebben az ünnepi kötetben egyrészt látványosan háttérbe szorul a szakmaiság, az analitikus szempontjából létfontosságú szavak alig játszanak szerepet, helyett a képek dominálnak, legtöbbször csak a képek fölé írt címek adnak támpontot a fantáziának. Tulajdonképpen ez is egyfajta önismereti, illetve kollégaismereti feladat: úgy elkészíteni egy-egy ilyen portrét, hogy megfelelő hangsúlyt kapjon önmaguk és a másik ismerete, ugyanakkor a humor, a játékoság is. Ha úgy tetszik, ennek a kreatív feladatnak a megoldása is a kiképző terapeuta munkájáról ad számot.

⁸⁹ PETŐ 1997. 220.

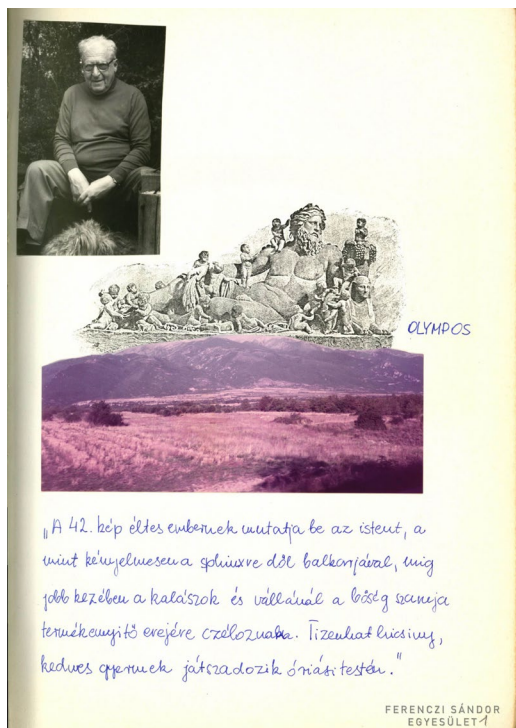
⁹⁰ GRÉCZI 2017. 221.; S. NAGY 2010.

⁹¹ BALÁZS – SASVÁRI – STANDEISKY 2018. 264.

⁹² MUSZBEK 1999. 162.

Válogatott portrék

A kötet első portréja magáé Székács Istváné. Nagyobb kontrasztot elképzelni sem lehetne a brigádnaplófelső és az első oldal illusztrációja között, Székács doktor ugyanis a kommunista borító alatt az istenek közé emelkedik. A kép bal felső részén Székács ül egy kutyával, tőle kissé lejjebb pedig a Nílust megjelenítő, ismeretlen mester által alkotott, 1513-ban megtalált vatikáni szobor képe található, alattuk – középtűt – pedig egy újságkivágás az Olümposz hegyéről. Ebben a konstrukcióban a szöveg adja meg a bizonyosságot arról, hogy csakugyan a „tanár úr” isteni magasságokba emelését láthatjuk. A nevezetes szöveg így szól: „A 42. kép éltes embernek mutatja be az istent, a mint kényelmesen a sphinxre dől balkarjával, míg jobb kezében a kalászos és vállánál a bőség szaruja termékenyítő erejére céloznak. Tizenhat kicsiny, kedves gyermek játszadozik óriási testén.”⁹³ A forrás nincs megnevezve, de egy a 19–20. század fordulóján kiadott mitológiai kötetből származik az idézet, pontosabban a kissé módosított idézet.⁹⁴ Az eredeti szövegben ugyanis nem az isten, hanem a Nílus szó szerepelt, vagyis a tanítványoknak a hatalmas folyam sem volt elegendő mesterük nagyságának kifejezésére, ehelyett isteni rangra emelték. Az „éltes ember” körüli nagy bőség, az ő erejéből sarjadó, rajta szórakozó gyermekfigurák természetesen a szeminárium hallgatóira utalnak, akik tőle származtatják analitikus identitásukat. A tisztelet és ragaszkodás ilyen mértékű kifejeződését tekintve még inkább érthető, hogy – szakmai tekintélyén túl – miért emlékeztek meg róla 80. és 90. születésnapján a szakmai folyóiratok is,⁹⁵ miért tartott a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület Székács-szekciókat születésének 90. és 100. évfordulóján. Ez magyarázza azt is, hogy az egykori tanítványok – akik ma már hivatásuk kiemelkedő alakjai, kiképzői – miért fordultak olyan készséggel, kedvesen felém, és miért vállalkoztak az interjúadásra. Az első bejegyzés kapcsán még azt érdemes megjegyezni Székács tanítványairól, hogy ajándékuk a kreativitáson túl nagy műveltségükről is árulkodik.

2. kép – Dr. Székács István „brigádnaplója”, 1. oldal

⁹³ FSE Arch. SZI-IV.3.3/1.

⁹⁴ PETISCUS 1901. 137–138.

⁹⁵ SZÉKÁCS (SCHÖNBERGER) 1987. 252.; PETŐ 1997. 220–221. *A Psychiatria Hungarica* Székács 90. születésnapjára *A pszichoanalízis alkalmazásának lehetőségei. [Székács-Schönberger István 90 éves]* címmel a tanítványok munkáiból összeállított tematikus, ünnepi számot adott ki. *Psychiatria Hungarica* 12. (1997):4. 455–585.

Az egyetlen, hosszabb szövegrészt tartalmazó portré szintén az előbbi két érényhez kapcsolódik. A társaság egyik nem pszichológus tagja, Ständeisky Éva az irodalom, a történelem és a lélektan határterületein végzett kutatásokat. Az ő portréjánál tehát jóval hangsúlyosabb helyet kap a szöveg, mint a fényképek. Egy kis recept került a kötetbe, amelyet fiatal kandidátusoknak (tehát analitikusjelölteknek) ajánl: *„Végy egy költőt (lehetőleg modernet, mert annak a húsa puhább) és darabold fel a műelemzés szabályai szerint. Pár hétig pácold mélylélektanban. Különleges ízt ad, ha a pácléba az anyakomplexuson kívül csipetnyi homoszexualitást is teszel. Tálald melegen kultúrtörténeti körítéssel.”*⁹⁶ Mindössze ennyi: nem is olyan bonyolult ez a pszichohistória, pszichobiográfia – sugallja a kis recept, elárulva az „egyszerű egytálétel” titkát (ami nyilván nem is olyan egyszerű...). A kézírásos szöveg közepén helyezkedik el, jobb felső sarokban Ständeisky Éva fényképe kuttyájával – és mint kiderült, ugyanaz a kutya szerepelt Székács ölében is –, a többi sarokban pedig konyhaművészeti remek csodálatos szervírozással: emlék a közös ünnepekről. Az étkezésletet az egyik tanítványtárs, Szilágyi Júlia vallotta magáénak, mint ahogy a kézírást is. Ständeisky Éva egyébként elmondta, hogy egyáltalán nem emlékszik erre a kis receptre, de a fényképre igen: az összeállítást, szerkesztést, kivitelezést már egy kisebb kör, az akkoriban legaktívabb, leglelkesebb „brigádtagok” végezték.

Ilyen tag volt Szőke György, a vállalkozás egyik ötletgazdája. Szőke maga szintén nem tartozott a szakmabeliek közé, irodalomtörténész volt, akit Székács mégis meghívott a szemináriumára, ahol Ständeisky Évához hasonlóan teljes jogú szereplőként működött. Bár esetet nekik nem kellett prezentálniuk, helyette pszichoanalitikus vonatkozású kutatásaikról beszélhettek, de ugyanúgy minden irodalmat elolvastak, megvitattak, mint a többiek. Szőke György egyfajta vezetői szerepre is szert tett ebben a körben. Egy később bekapcsolódott tanítvány visszaemlékezése szerint számára hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy rájöjjön, Szőke is ugyanolyan tanítvány, mint ők, sőt, nem is pszichológus. Székács rendkívül nagyra tartotta az irodalmár meglátásait: *„Gyakran kérte ki Gyuri véleményét – szinte hallom kicsit recsegő hangján, ahogy »Szőke doktort« mintegy hozzáértőként megszólítja. Minden gesztusán, mondatán érezhető volt a nagyrabecsülés.”*⁹⁷ Székács Istvánt két laikus analitikus képezte ki – Róheim Géza és Kováts Vilma –, ám későbbi rossz tapasztalatai hatására, bármennyire is elismerően nyilatkozott mesterei tudásáról, Székács keményen kiállt nem csupán a laikus analízissel szemben, de tulajdonképpen a pszichológus képzettségüket sem tartotta teljes értékűeknek szakmai szempontból. Valójában csak az orvosokat tekintette érdemesnek arra, hogy bevezetést nyerjenek a pszichoanalízisbe.⁹⁸ Ennek ellenére az említett két szereplőt is beengedte kiképző csoportjába, és pszichológusokkal is foglalkozott, akik közül Flaskay Gáborra szintén úgy gondolnak tanítványtársai, mint nagytudású és elkötelezett kollégára, akit Székács rendkívül sokra tartott. Úgy tűnik, hogy bár Székács doktor sem volt mentes bizonyos fokú előítéletestől, felismerte és értékelte a tehetséget, a kreativitást. Szőke doktort természetesen nem páciensek kezelésére képezte, viszont szakmájában komoly támogatást adott az a pszichoanalitikus tudás, amit Székácstól nyert. Szőke György naplóbeli portréja ennek a szakmai ajándéknak állít emléket: a fényképen az irodalomtörténész kezébe egy vörös, József Attila-feliratú zászlót rajzolt az ismeretlen – sajnos, senki által teljes bizonyossággal nem azonosított – mű-

⁹⁶ FSE Arch. SZI-IV.3.3/25.

⁹⁷ PETŐ 2009. 95.

⁹⁸ Rossz tapasztalataival kapcsolatban: CSERNE 1990. 656–657.

vész és elé egy ágyút. A fegyver éppen hatalmas golyót lövell egy bástya felé, ahol Szőke szakmai ellenfelei rejtőznek (névvel és grafikával), a vár hídja lenyitva, felirata: „*Köztetek lettem én bolond...*”⁹⁹ A három itt rejtőző férfi, a három szakmai „ellenség” ezt a József Attila-idézetet¹⁰⁰ választotta a költő utolsó éveiről írt, néhány évvel korábban megjelent közös kötetük címéül. A József Attila-szakértő Szőke nem mindenben értett egyet meglátásaikkal, és a portré feltételezése szerint jó eséllyel számított a győzelemre az ostromban. Az már csak játék, újabb értelmezési lehetőség, hogy az idézet csak a könyvcímre utal-e, esetleg a díszes társaságot nevezi meg „bolondsága” forrásaként.

Nem minden portré ennyire kimunkált és jelentésteli, viszont az egyszerűbbek is igen jól körvonalazták a tanítványok aktuális helyzetét. Mindössze egy középre ragasztott, fekete-fehér fénykép Lőrincz Zsuzsa „névjegye”: a tanítvány-anya profilból látható, nevetve, büszkén figyeli a karjában tartott, a fotóssal szembenéző, szabályos arcocskájú, hatalmas szemű, mosolygós kisbabáját, aki anyjába és annak hosszú nyakláncába kapaszkodik. A képaláírás az aláíráson túl mindössze ennyi: „*Igazolt hiányzás.*”¹⁰¹ A kisgyermekét gondozó tanítványtárs hiányát jeleníti meg a bejegyzés, azt, hogy őt számon tartják az „iskolában”, ugyanakkor elismerik gyermekgondozó tevékenységét, melyhez a mosolygós fénykép ki-tűnő illusztrációul szolgál.

Egyes esetekben különösebb szöveg sem volt szükséges a portréhoz: Gádos Júlia esetében például mindössze az aláírás a szöveges rész. A képen a cigarettázó Gádos Júlia látható, aki – némi grafikai munkával megsegítve – egyszerre áll két – színes újságból kivágott – lovon. A tanítványtársak értelmezése szerint nem csupán arról van itt szó, amit első látásra gondolhatnánk, hogy sokféle dolgot végzett egyszerre, sok feladata volt (és mellel szívesen cigarettázott). A kollégái szerint a két ló arra is utal, hogy Júlia két alapon állt: mind a biológiai terápia, mind a pszichoterápia rendkívüli módon érdekelte, mindkettővel dolgozott. Végül választania kellett a kettő között, legalábbis súlyoznia feladataiban. Tanítványtársai szerint a későbbiekben elsődlegesen a biológiai terápiák mellett köteleződött el, és bár a pszichoterápia továbbra is jelen volt a munkájában, pszichoanalízist már nem végzett. Az elköteleződés nem akárhogyan sikerült: gyermekpszichiátriai intézmény létrehozása, működtetése fűződik a nevéhez, amelynek elismertségéhez kétség sem férhet sem a szakma, sem a páciensek részéről.

Nem az előbbi tanítvány volt az egyetlen, akinek portréjában a rendkívüli elfoglaltság nyert kifejezést. Szilágyi Júlia oldala például rendkívül zsúfoltnak hat a tevékenységét bemutatni igyekvő tárgyaktól. Szilágyi Júlia színes fényképén egyik lábára gipszet rajzoltak, de közben „*Follow me!*”-t mond. Részben rögtön magyarázatot is találunk a követésre történő felszólításra: egy hatalmas kanadai repülőgép szeli át a horizontot. A főalak mellett kutya látható, labdát tart a szájában, és „Buxi” felirat könnyíti meg az azonosítást. Előfordul itt még kávéfőzőgép, magnó és számos kazetta, valamint egy nagy kupac – rajzolt – papír „Kernberg-xerox” felirattal. Szilágyi Júliának először az jutott eszébe, kávéfőzőt vitt a szemináriumra, hogy a szünetben közösen használhassák.¹⁰² Majd így mesélt a képről:

⁹⁹ BÓKAY – JÁDI – STARK 1982.

¹⁰⁰ A pontos idézet: „*Köztetek lettem bolond, én a véges.*” József Attila: (*Le vagyok győzve...*). In: *József Attila összes költeménye*. Budapest, 1980. <https://mek.oszk.hu/00700/00708/html/> [2021.12.07.].

¹⁰¹ FSE Arch. SZI-IV.3.3/13.

¹⁰² Interjú Szilágyi Júliával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

„Buksi életem nagy kutyája, ebben az időben találtam. Beköltözött a kertünkbe. Anyu kórházban volt, mentem etetni a macskákat, és macskák helyett ott volt a Buksi. Éhes volt és fázott és teljesen ki volt merülve. Majd beszállt szépen a kocsimba, elvittem az állatorvoshoz, és aztán örökbe fogadtam. El volt törve a lábam – kicsit sieltem. A repülő mutatja, akkor már megvolt az ösztöndíjam, hogy megyek Kanadába. Ez a holokausztnak az utóvizsgálata volt. Meg fölvettem kazettára a beszélgetéseket, a szemináriumokat, megvan a mai napig. Hát nem azt mondom, hogy mind az öt év, vagy nem tudom, mennyi, de nagyon komoly dolgok. És már ott van a Kernberg. Mindenki fordított belőle egy részt.”¹⁰³

Tanítványtársa hozzáfűzte: *„Ugyan csak kéthetente volt szeminárium, de baromi sokat dolgoztunk, mert azokat mind mi fordítottuk le. Nekem kazettán nincs meg, de az összes papír megvan. Rengeteg meló benne volt ezekben.”¹⁰⁴* Pető Katalinnak még egy emlék jutott eszébe a fordítással kapcsolatban:

„Volt egy ismerősöm Németországban attól kaptam egy fénymásolt Kernberg-kötetet, a Borderline és nárcisztikust, és akkor azt Székács elkérte tőlem, és akkor odaadta valakinek, aki tudott xeroxozni. Megvan a kötet, a szétszedett kötet, laponként van összefűzve, és ezt most látom itt! Ez az, amiből vacakoltunk. Amikor ezeket fordítottuk, az, hogy tárgykapcsolat, magyarul még nem volt. Ilyeneket írtunk, hogy objekt kapcsolat. Milyen nagy idők nagy tanúi voltunk!”¹⁰⁵

Mint jó néhány portrén, itt is találunk utalásokat kedvenc elfoglaltságokra és személyes történetekre, melyeket csak a beavatottak érthetnek. Ez az a réteg, melyet a történész csakis úgy képes lehámozni egy adott fotóról, grafikáról, ha ahhoz van némi verbális kiegészítés is: írott forrás vagy a fentiekhez hasonló visszaemlékezés. Szilágyi Júlia a társaság egyik központi figurája volt, szívesen végezte a praktikus teendőket is a csoport körül – például a krónikását. Történeteiben a személyes momentumok mellett így megjelennek a közös brigádügyek: például a holokausztkutatás, amelyet Júlia jó néhány tanítvánnyal együtt végzett. Hasonlóképpen szintén közös munka a Kernberg-fordítás is, amelynél már a forrásszöveg megszerzése sem volt egyszerű, és a sokszorosítás sem működhetett automatikusan: egyrészt igencsak korlátozottak voltak a technikai lehetőségek, másrészt a szocialista rendszerben a másolást engedélyeztetni kellett.¹⁰⁶

Számos alkalommal kerül elő a brigádnaplóban a szerhasználat, a gyógyszerek. Az egyik portrén a csinos pszichiáter asszony tenyeréből etet egy kedves kis őzcsapatot az alkoholról történő leszokást segítő gyógyszerrel.¹⁰⁷ Máshol töprengő, maga elé meredő férfit láthatunk: Gerevich doktor ötféle – márkásabbnál márkásabb – alkoholtartalmú itallal néz farkasszemet: *„Hol kezdjem?”¹⁰⁸* Megint máshol: újságkivágat egy üveg italtól, altatókról és Cserne István pszichiáter fényképe, mindez pedig egy televízió képernyőjére helyezve, a következő szöveggel: *„Color-Drog-Star”*. Vagyis Cserne szakterületét, az addiktológiát jelölték a képek (és a drog felirat), az első magyar színes televízió (Color

¹⁰³ Interjú Szilágyi Júliával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

¹⁰⁴ Interjú Göncz Kingával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

¹⁰⁵ Interjú Pető Katalinnal. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

¹⁰⁶ A fordítás végül Otto F. Kernberg első, magyar nyelven kiadott könyveként jelent meg (KERNBERG 1990).

¹⁰⁷ FSE Arch. SZI-IV.3.3/7.

¹⁰⁸ FSE Arch. SZI-IV.3.3/8.

Star) pedig azt, hogy számos műsorban szerepelt pszichiáter szakértőként, ha úgy tetszik, „sztárként”.¹⁰⁹ Nagyon furcsának tűnt számomra, hogy a szerekek ennyire hangsúlyosan szerepelnek a naplóban, hiszen alapvetően egy pszichoterápiás csoportról volt szó:

„P. B.: Aki gyógyszerert osztogatott, annak már kész is volt a portréja. Ez nagyon meghatározó volt, nem is kellett többet keresniük a képalakítóknak.

Göncz Kinga: Hát ez eléggé jellegzetes is volt, hogy ki milyen területen kezdett el dolgozni. Egyébként ilyen szempontból a Székács-tanítványok egy nagyon érdekes összeállítás volt. Többen: a Muszbek Kati, aki szintén teljesen járatlan területet kezdett,¹¹⁰ a Riskó Ági, aki egy járatlan területet kezdett,¹¹¹ a Pető Kati, aki a pszichotikusok pszichoterápiáját. Szóval azt gondolom, hogy ez egy elég merész társaság volt. Vagy akár az addiktológia is.

P. B.: Ezek még akkor újdonságoknak számítottak.

Göncz Kinga: Újak voltak, és főleg az, hogy analitikus szemlélettel, nem klaszszikus analitikusként, ilyen – hogy mondjam –, ilyen freudi pozícióban dolgozni, hanem belemenni az élet sűrűjébe, szerintem ez abszolút jellemző volt a Székács-tanítványokra.”¹¹²

A tanítványok szerint kulcsfontosságú volt, hogy mesterük a freudihoz képest modern megközelítést képviselt: a tárgykapcsolati vonalat, melyet Székács „anyanyelvi szinten beszélt”, Ferenczi és Klein hagyományait követve, és amelyhez jól illeszkedtek az akkori legmodernebb irányzatok. Székács nem tekinthető lemaradtnak, kimaradtnak a nemzetközi analitikus vérkeringésből, bár a hazai egyesületbe való betagozódása nem volt zökkenőmentes. A hazai vezetők a hagyományosabb vonalat képviselték, Székácsnál például elképzelhetetlen lett volna olyan – egy pszichoterápiás osztályon megtörtént – jelenet, hogy a meghirdetett állásra jelentkező orvost osztályos megbeszélésre hívják, majd egy órán keresztül egy szó sem hangzik el körülötte, csak csendben figyelik.

*„Ezzel is magyarázható, hogy ilyen sok eredeti kezdeményezés kötődik a Székács-iskolához, mert az ő emberei nem a klasszikus analitikus vonalon indultak el, hanem csináltak mindenfélét a hospice-től az onkopszichológiáig és a drogellátástól az ideggondozóig, a pszichotikusellátásig és az új gyerekpszichiátriáig. Tulajdonképpen csupa olyan dolog, ahova belevitték ezt a szemléletet, de nem berángatták a szemléletbe a képzendőket elsődlegesen. Sokkal kiejebb merészkedtek, mint a másik iskola tanítványai”.*¹¹³

A „brigád” feloszlása

Székács Istvánt tehát még a *Brigádnapló* keletkezésének évében visszafogadták a hivatalos analitikus közösségbe, immár tanítványaival együtt. Az új rendszer is befogadta: a rendszerváltás után rehabilitálták, 1953-as meghurcolásáért jelképes összegű kárpótlást kapott. A pszichoanalitikus szakma hivatalos egyesületté alakulását követően is folytatta kiképző

¹⁰⁹ FSE Arch. SZI-IV.3.3/2.

¹¹⁰ Hospice.

¹¹¹ Onkopszichológia.

¹¹² Interjú Göncz Kingával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

¹¹³ Interjú Göncz Kingával. Készítette Papp Barbara. 2021. március 31. [Kézirat].

és gyógyító tevékenységét. Munkássága elismeréséül Széchenyi-díjra is felterjesztették. Ezt ugyan nem, de a köztársasági elnöki aranyérmet elnyerte. Büszke volt erre a kitüntetésre, de talán még inkább a diplomája 60. évfordulója alkalmából kapott gyémánt oklevelére. „Székács István orvosi identitása rendkívül erős volt. Ezt sikerült átadnia nekem életem egyik olyan időszakában, amikor közel álltam ahhoz, látván a magyar egészségügy reménytelen helyzetét, hogy elhagyjam a klinikai orvoslás területét. Nem tettem és ezt neki köszönhetem.”¹¹⁴ Kell-e ennél szebb tanítványi vallomás?

A háború előtti budapesti pszichoanalitikus iskola utolsó képviselője 1999-ben halt meg. Székács-Schönberger István állítólag nem volt könnyű természet – ezt még egyes nekrológjaiban is olvashatjuk. A tanítványai által készített születésnap emlékkönyv – bár megengedi az ideológiai harc, a munkaverseny és hasonlóan harcos asszociációkat (természetesen egy csöppet sem komolyan véve mindezeket) – elsősorban mégis a kreativitásról és a tiszteletről szól, amely középpontjában a „tanár úr” áll. A „brigádnapló” ennek a nagy-rabecsülésnek a jele, emellett a rendszerváltást megelőző időszak, az újjáalakuló magyar pszichoanalitikus mozgalom egyik fontos és érdekes forrása.

KÉPJEGYZÉK

1. kép	FSE Arch. SZI-IV.3.3. Dr. Székács István „brigádnaplója”, külső borító.
2. kép	FSE Arch. SZI-IV.3.3/1. Dr. Székács István „brigádnaplója”, 1. oldal.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
2.1 – 2.1 – VI/61
(V-150306)	Vizsgálati dosszié. Dr. Székács István.
FSE Arch	Ferenczi Sándor Egyesület Archívuma
Székács-Schönberger István dr. (Szi). I–V. Személyi hagyaték.

INTERJÚK

- Interjú Göncz Kingával. Készítette PAPP Barbara. 2021. március 31.
Interjú Pető Katalinnal. Készítette PAPP Barbara. 2021. március 31.
Interjú Szilágyi Júliával. Készítette PAPP Barbara. 2021. március 31.

SAJTÓFORRÁSOK

- Hajdú-Bihari Napló, 1967, 1977
Kisalföld, 1977
Ludas Matyi, 1976, 1981, 1987

¹¹⁴ GEREVICH 1999. 2012.

Magyar Ifjúság, 1975
Magyar Nemzet, 1978
Népszava, 1984, 1986
Vas Népe, 1964, 1971, 1992

DOKUMENTUMFILM

Brigád blues. Dokumentumfilm. Rend. Martinidesz László. Budapest, 2005. (<https://www.youtube.com/watch?v=x6dAJltWDOk>) [2021.07.05.]

IRODALOM

- BÁNFAI 1970 BÁNFAI József: Népfront és a szakszervezet együttműködése. *Munka* 20. (1970):12. 14.
- BALÁZS – SASVÁRI – STANDEISKY 2018 BALÁZS Eszter – SASVÁRI Edit – STANDEISKY Éva: „Mindig új, izgalmas dolgokkal találkoztam”. Balázs Eszter és Sasvári Edit beszélgetése Standeisky Évával. In: *Homoklapátolás nemesércért. A 70 éves Standeisky Éva tiszteletére*. Szerk. BALÁZS Eszter – KOLTAI Gábor – TAKÁCS Róbert. Budapest, 2018. 247–268.
- BARTHA 2009 BARTHA Eszter: *A munkások útja a szocializmusból a kapitalizmusba Kelet-Európában 1968–1989*. Budapest, 2009.
- BARTHA 2011 BARTHA Eszter: „Én csalódtam ebben a kapitalizmusban...” A munkástudat fejlődése az NDK-ban és Magyarországon a rendszerváltás után. *Múltunk* 56. (2011):1. 19–45.
- BESZÁMOLÓ 1980 Beszámoló a moszkvai nemzetközi üzemtörténeti konferenciáról (1979. december 10–12.). *Századok* 114. (1980):6. 1019–1045.
- BÉKI – ZÉTÉNYI 1977 BÉKI Gabriella – ZÉTÉNYI Zoltán: „Szocialista módon dolgozni, tanulni, élni”. *Valóság* 20. (1977):11. 53–63.
- BÓKAY – JÁDI – STARK 1982 BÓKAY Antal – JÁDI Ferenc – STARK András: *„Köztetek lettem én bolond...”*. *Sors és vers József Attila utolsó éveiben*. Budapest, 1982.
- CSERNE 1990 CSERNE István: Mitológia és diagnosztika: József Attila kórképe. *Holmi* 2. (1990):6. 643–657.
- ELEK 2018 ELEK Orsolya: A fénykép történeti forrásként való alkalmazhatóságáról. *Korall* 19. (2018):73. 5–17.
- GEREVICH 1999 GEREVICH József: In memoriam Székács István (1907–1999). *Orvosi Hetilap* 140. (1999):36. 2011–2012.
- GRÉCZI 2017 GRÉCZI Emőke: „A művészettörténészek között szociológus voltam, a szociológusok között művészettörténész”. Életútinterjú S. Nagy Katalinnal. *MúzeumCafé* 11. (2017):57. 215–225.
- HADAS 1995 HADAS Miklós: Beszélgetés Székács Istvánnal. *Replika* 19–20. (1995):2. 11–41.

- HONISMERETI
AKADÉMIA 1974 Az I. Országos Honismereti Nyári Akadémia. *Honismeret* 2. (1974):6. 7–32.
- HONISMERETI
AKADÉMIA 1977 V. Országos Honismereti Akadémia. *Honismeret* 4. (1977):6. 6–61.
- HARMATTA 2019 HARMATTA János: A magyar pszichoterápia történetének vázlata. In: *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológia-történet*. Szerk. PLÉH Csaba – MÉSZÁROS Judit – CSÉPE Valéria. Budapest, 2019. 371–394.
- HULLER 1985 HULLER Gyula: Az üzemtörténet újabb módszertani tapasztalatai. *Honismeret* 13. (1985):3. 3–4.
- JÁNOSI 1966 JÁNOSI Ferenc: Honismereti mozgalom – krónikaírás – levéltárak. *Levéltári Szemle* 16. (1966):1. 149–163.
- JÁNOSI 1967 JÁNOSI Ferenc: Jegyzetek Szinkovich Márta „A helytörténeti olvasókönyvek kérdéséhez” c. cikkéhez. *Levéltári Szemle* 17. (1967):1. 246–252.
- JÓKAI 1992 JÓKAI Anna: Egyetértés. In: *Az ifjú halász és a tó: összegyűjtött novellák*. Budapest, 1992. (<https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/JOKAI/jokai00001a/jokai00032/jokai00032.html>) [2021.07.01.]
- KERNBERG 1990 KERNBERG, Otto F.: *Borderline szindróma és patológikus nárcizmus*. Budapest, 1990.
- KOVAI 2016 KOVAI Melinda: *Lélektan és politika: Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*. Budapest, 2016.
- LÉNÁRT 2016 LÉNÁRT András: Zsidó identitáskutatások a holokauszt után született generáció körében. *socio.hu* 6. (2016):3. 149–161. (https://socio.hu/uploads/files/2016_3/zsidó_gyujt.pdf) [2021.07.01.]
- MAGYAR é. n. MAGYAR László András: Lévy Lajos. ferenczisandor.hu (<http://ferenczisandor.hu/wp-content/uploads/2018/10/Levy-Lajos.pdf>) [2021.07.01.]
- MNÉSZ *A magyar nyelv értelmező szótára*. Szerk. BALÁZS János et al. Budapest. 1966. (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/>) [2021.07.01.]
- MÉSZÁROS 2008 MÉSZÁROS Judit: „Az Önök Bizottsága”. *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció*. Budapest, 2008.
- MÉSZÁROS 2019 MÉSZÁROS Judit: Megtört kontinuitás és újrakezdés. Pszichoanalízis Magyarországon a 20. század második felétől. In: *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológia-történet*. Szerk. PLÉH Csaba – MÉSZÁROS Judit – CSÉPE Valéria. Budapest, 2019. 313–370.

- MIHÁLY 1972 MIHÁLY Ildikó: Helyzetkép a munkaversenyről. Hogyan látják az érintettek. *Valóság* 15. (1972):11. 78–86.
- MÓNUS 1984 MÓNUS Miklós: Ahány ház annyi szokás. *Munka* 34. (1984):5. 14–15.
- MUSZBEK 1999 MUSZBEK Katalin: In memoriam Székács-Schönberger István (1907–1999). *Thalassa* 10. (1999):1. 160–164.
- NAGY 1986 NAGY Lajos: Ésszerű ösztönzéssel. *Munka* 36. (1986):6. 22.
- OLTVAI 1975a OLTVAI Ferenc: A szocialista brigádnaplók forrásértéke. *Honismeret* 3. (1975):1–2. 11–12.
- OLTVAI 1975b OLTVAI Ferenc: A szocialista brigádnaplókról, tekintettel a Szegedi Nyomda brigádnaplóira. *Levéltári Szemle* 25. (1975):1. 109–123.
- PANETH 2013 Paneth Gábor. Az interjút készítette SARKADI Borbála. *Lélekelemzés* 8. (2013): Centenárium kiadvány. 9–24.
- PETISCUS 1901 PETISCUS, August Heinrich: *Az Olympos: görög-római mythologia: serdültebb fiúk és leányok számára*. Petiscus nyomán szerkesztette GERÉB József. Athenaeum, Budapest, 1901.
- PETŐ 1997 PETŐ Katalin: Boldog születésnapot! *Thalassa* 8. (1997):2–3. 220–221.
- PETŐ 2011 PETŐ Katalin: A neurontól a lélekig: A pszichoterápia neurobiológiai alapjai. *Imágó Budapest* 1. [22]. (2011):3. 51–60.
- PETŐ 2009 PETŐ Katalin: Kérdésekben elrejtözve: Szőke György (1935–2008) emlékére. *Thalassa* 20. (2009):2. 95–97.
- SÁRMÁNDI 1979 SÁRMÁNDI Pál: Kultúrmorzsák. *Munka* 29. (1979):7. 20.
- SHELTON 2010 SHELTON, Francis: *Különleges küldetésem: Ügynök csellóval a II. világháborúban*. Budapest, 2010.
- SINKÓ 2001 SINKÓ László: *Bognár László beszélgetései Sinkó Lászlóval és Sinkó Lászlóról*. Budapest, 2001.
- S. NAGY 2010 S. NAGY Katalin: A mérleg jegyében: Októberi napló. *Arnolfi Szalon. Esszéportál*. 2010. (<http://szalon.arnolfini.hu/s-nagy-katalin-a-merleg-jegyeben/>) [2021.07.02.]
- [SZÉKÁCS]– SCHÖNBERGER 1948 SCHÖNBERGER István: Disorders of the Ego in Wartime. *British Journal of Medical Psychology* 21. (1948):248–253.
- [SZÉKÁCS]– SCHÖNBERGER 1987 Székács (Schönberger) István 80 éves. *Magyar Pszichológiai Szemle* 44. (1987–88):3. 252.
- [SZÉKÁCS]– SCHÖNBERGER [1997] A pszichoanalízis alkalmazásának lehetőségei. [Székács-Schönberger István 90 éves.] *Psychiatria Hungarica* 12. (1997):4. 455–585.

- SZÉKÁCS 1991 SZÉKÁCS István: *Pszichoanalízis és természettudomány*. Budapest, 1991.
- SZÉKÁCS-SCHÖNBERGER 2007 SZÉKÁCS-SCHÖNBERGER István: *Egy zsidó polgár gyermekkora: analitikus háttérrel*. Budapest, 2007.
- SZIKOSSY 1982 SZIKOSSY Ferenc: Az üzemtörténet-írás és a műszaki muzeológia. *Honismeret* 10. (1982):2. 6–9.
- TARNÓI 1990 TARNÓI Gizella: „A halottakat nem lehet a teljes rendszerváltásig tárolni”. Séta és beszélgetés a Nemzeti Sírkertben. Riport. *Mozgó Világ* 19. (1990):11. 68–76.
- TÁNCICS 1976 A Táncics adta ki. *Munka* 26. (1976):9. 66.
- THOMPSON 2004 THOMPSON, Willie: *Postmodernism and History*. New York, 2004.
- TÓTFALUSI [é. n.] TÓTFALUSI István: *Magyar Etimológiai Szótár*. é. n. (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/b-F1794/brigad-F19BF/>) [2021.06.28.]
- TÓTH 2003 TÓTH Eszter Zsófia: „Ennyi idő egy férjből is elég, hát még egy gyárból”. A gyári identitás munkásnők és munkások életút-elbeszéléseiben. *Múltunk* 48. (2003):3. 75–106.
- TÓTH 2007 TÓTH Eszter Zsófia: „Puszi Kádár Jánosnak”: *Munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben*. Budapest, 2007.
- VASS – HALAY – VÉSZI 1977 Előszó. In: *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója*. Tudományos ülészak. Budapest, 1977. október 26–27. Szerk. VASS Henrik – HALAY Tibor – VÉSZI Béla. Budapest, 1977. 5–6.

István Székács MD Psychoanalyst's "Diary of a Team of Workers"

by Barbara Papp

(Summary)

In 1987 former students of training analyst István Székács compiled a photo album to surprise him on his 80th birthday. The title of the booklet is *Brigádnapló* – Diary of a Team of Workers – and it has an artificial leather cover. Some of the photos in it can be described as conventional: Székács standing amidst a group of his students but the majority of photos are portraits of note. These are portraits of psychologists, one on a page. Those pages include graphic motifs and humorous or puzzling inscriptions. Those familiar with the psychologists concerned could obviously understand the references. Produced by psychologists – whose profession is to help other people to understand themselves – this album is a tongue-in-cheek exercise in self-observation. The album offers insights into Székács's career and the lives of psychotherapists in general. It can also be seen as unconventional source for studying the history of psychoanalysis in Hungary, which underwent a rebirth when Hungary transited from Communism to multi-party democracy.